

טבע וארץ

כתבי-עת לטבע ולידיעת הארץ

חוברת ב', כרך י"ג
אדר-ניסן תשל"א
פברואר-מרס 1971

תמונות העטיפה :

שער קדמי : מפל הטחנה בנחל
עיון. שער אחורי : גוזלי אנפת
לילה. עמוד עטיפה שלישי : כח-
לית ההרים.

תמונות העטיפה הן מתוך הספ-
רים „שבילים במדבר“ ו„ישראל
טבע ונוף“ מאת עזריה אלון ;
והודפסו כאן באדיבותן של „הוצ'
את הקיבוץ המאוחד“ ושל „בית
ההוצאה הירושלמי“. הדפסת הע-
טיפה : דפוס „יפת“.

מועצת המערכת :

נ. תרדיון, א. שולוב, עזריה אלון,
אורי דביר, אמוץ זהבי,
אברהם יפה, אדיר שפירא,
אפרים תלמי.

העורך :

מיכה לבנה

עורך משנה :

צילה דרורי

עורך גרפי :

עמרם פרת

הוצאת „ספרית השדה“

בשיתוף עם האגף לחינוך חקלאי
במשרד החינוך והתרבות
כתובת המערכת והמנהלה :
תל-אביב, רח' לילינבלום 25,
ת"ד 4, טל' 58757

שעות קבלה במערכת :

בימים ב', ג' וד'
9.00 — 12.00 לפנה"צ
דמי חתימה לשנה : 9 ל"י
מחיר חוברת בודדת : 1.80 ל"י
מס' החשבון בבנק הדואר :
404590-5

כתובת החברה להגנת הטבע :

תל-אביב, רח' השפלה 4,
טל. 35063-5
אין המערכת מחזירה כתבייד

מיצפה	51
הביוספירה — מושגים ותהליכים — עזריה אלון	52
שמורות טבע בגולן — כיצד ? — א. פישמן, י. לביארי ומ. לבנה	55
בומרנג	60
שמורת חוף אילת בסרנה ! — רם סער ויהודה זיו	63
רשמי יום-סיום של זואולוג — יורם יום-טוב	64
בעית ההצטברות של חומרים קוטלי-חרקים — דבורה בן-שאול	65
להטריד כוכב או מחיר ההתערבות בטבע	66
גירית הדבש — אברהם ארבל ויגאל סלע	69
ברחבי עולם	71
הסתגלות צמחים לתנאי מדבר — צוות בי"ס שדה שדה בוקר	73
הצומח בחוף ים-המלה — אבינועם דנין	79
לנוער	
הסחלבים בפולקלור ובשימוש העם — אמוץ דפני	82
תערוכת צפורים — אפרים לבנה	84
ספרים חדישים	86
מכתבים למערכת	91
ידיעות מרשות שמורות הטבע	92
שבוע שמירת הטבע והנוף תשל"א	93

במת החברה להגנת הטבע ורשות שמורות הטבע

צילם עמיקם שוב

גירית הדבש

אברהם ארבל ויגאל סלע

הצפון-מערבי. הידיעות שמביא בודנהיימר (1953) בספרו, "החי בארץ ישראל" על תפוצחה של גירית-הדבש הן מבקעת הירדן ומעזה. מאז 1948 נודעו מרבית הפרטים מצפון הארץ דווקא. באוסף האוניברסיטה של ת"א נמצאים: פרט שהובא מחצבה (11.5.51); פרט שהובא לגן החיות בת"א מהכפר ערבה בגליל התחתון ב־1956 ומת ב־6.9.65; ב־17.4.67 הובא פרט, כנראה מבית גוברין; ב־4.4.68 הגיע פרט מיסוד המעלה; ופרט באוסף האוניברסיטה העברית הובא משער הגיא.

נודע לאתרוגה על פרטים נוספים: אחד שנתפס במצובה ב־18.9.70, צעיר בן העונה הנוכחית; ב־1955 נתפס פרט בכברי שני פרטים אחרים נראו לאור מכוניות — האחד ליד כברי גם הוא, ב־18.9.70, ואחד ליד בצת בשנה שעברה.

אין לראות בנתונים מקריים אלו את מפת התפוצה של חיה זו בארץ, אבל יש בכך הוספת רצינית לידיעותינו, בפרט לאור מציאות הפרטים בגליל המערבי, שהאחרון בהם הוא כנראה יליד המקום, אם לדון לפי גילו.

למרות המקרים שצויינו כאן, עדיין נחשבת גירית-הדבש לחיה נדירה בארצנו. האם תרחיבה את

גירית-הדבש (*Mellivora capensis*) היא טורף ממשפחת הסמוריים שעליה נימנים גם הגירית, הדלק, הסמור והלוטרה, המצויים בארצנו. אורך גופה 70–80 ס"מ, אורך זנבה כ־20 ס"מ וגובהה מעל הקרקע כ־30 ס"מ. רגליה זזנבה ניכרים בתנועה. צורת ראשה מסגירה את ההשתייכות המשפחתית. צבעה חום או שחור הן בצדי הגוף והן באיזור הגחון; ואילו ראשה וגבה הם בצבע אפור מכסיף עם שוליים לבנים. היפוך צבעים כזה, כשהכחה למטה והבהיר למעלה אין כמעט למצוא בעולם היונקים כולו. זהו, איפוא, סימן זיהוי חד-משמעי. צבעים מנוגדים אלה מקובלים על הזואולוגים כצבעי אזהרה, מהיותם בולטים למרחוק, ומאפשרים הכרה מיידית של החיה הנושאת אותם. צבעי אזהרה דומים, אם כי בצירופים שונים אפשר למצוא גם אצל נציגי המשפחה האחרים: על ראשה של הגירית פסי אורך בשחור ולבן; לסמור צבעי שחור ולבן על ראשו. צבעים אלה מוכרים כפי הנראה לטורפים הגדולים יותר, והללו נמנעים מתקיפת הגירית וקרוביה.

גירית-הדבש היא חיה טרופית, היא מין יחיד בסוגו ונפוצה במרביתה של אפריקה, וכן באסיה מהודו עד חורכיסטן. ישראל היא גבול התפוצה

גבולות תפוצתה? או שיש כיום יותר אנשים הערים לעולם החי, ומספקים מידע רב מזה שהיה בידי בודנהיימר? העובדה שגירית-הדבש פעילה בעיקר בלילה תורמת למיעוט הידיעות אודותיה, אם כי נצפתה אצלה גם פעילות יומית. בשעות חוסר הפעילות היא חבויה במחילות שהיא חופרת, בעיקר בעזרת רגליה הקדמיות, המצויידות בטפרים ארוכים וחזקים, או במערות, סדקי סלעים ושאר מקומות מוגנים.

מונה של גירית-הדבש הוא בעלי-חיים קטנים שהיא חופרת ומוציאה מן הקרקע: מוחלים, יונקים קטנים, חרקים ונבלות. תפריט זה מגוון גם בחומר צמחי. אהוב עליה במיוחד הדבש, אותו היא מוצאת בעצמה, כפי שקרה לאחרונה באיוור לכיש, או בעזרת שותף מן העופות — כפי שידוע מאפריקה. הסמביוזה (שותפות-החיים) של גירית הדבש עם העוף האפריקאי אינדיקטור היא סיפור מעניין ביותר. עוף זה, הנמנה על סדרת הנקראים, הוא עוף קטן בצבע חום אפור, גדול מעט מן הדרור. חלק גדול ממונו הוא מוצא בכורות של דבורי-בר, ובהתאם לכך התפתחה אצלו התנהגות מיוחדת: כאשר מגלה הוא קן של דבורים — הריהו מודיע לכל יוגק הנקרה על דרכו, כולל בני אדם — על נוכחות הקן בקריאות מיוחדות ובתעופת הזמנה. כאשר פוגש האינדיקטור בגירית-דבש היא הולכת אחריו עד מקום הקן, ובעזרת רגליה בעלות הטפרים הארוכים פורצת את הגוץ בו מצוי הקן וזוללת דבש להנאתה. אם הקן נמצא במקום גבוה, מסוגלת הגירית אף לטפס על העץ על מנת לזכות בדבש, אף שבדרך כלל היא שוכנת קרקע. אחרי שאכלה הגירית, היא מותירה לאינדיקטור דבש ורימות דבורים כדי שבעו, ובעיקר

שעווה — אותה הוא מסוגל לעכל בעזרת אנזים מיוחד שהתפתח אצלו. וכך מקבל הוא את הפיצוי המתאים עבור גילוי הקן והזמנת הגירית אליו. גירית-הדבש אינה חשה כנראה בעקיצות הדבורים. עוזרים לה בכך שערותיה ועורה הקשה, אשר עוקצי הדבורים כמעט אינם מצליחים לחדור דרכם. נוסף על כך רפוי עורה של גירית-הדבש ואינו מתוח על שרירי הגוף. אפרכסות אנזיה קצרות ואינן מהוות נקודת תורפה. עובדות אלה מאפשרות לגיריות לצוד גם דרבנים ונחשים מבלי להפגע וכך ידועה גירית הדבש כחיה המחסלת נחשי קוברה ואוכלת אותם. עורה החפשי של גירית-הדבש מאפשר לה לנשוח ולשרוט גם כאשר מחויקים בה היטב בערפה. נוסף על כך היא אמיצה ואינה פוחדת אף מחיות גדולות ממנה. באפריקה ידועים מקרים רבים בהם תקפו גיריות-דבש חיות שונות שקרבו למחילתן בתקופת הרבייה — ואפילו היו הללו גדולות כמו התאו האפריקני. בדרך כלל שקטה גירית-הדבש, ורק לעתים רחוקות, כשהיא מותקפת, היא משמיעה מעין גרגור או נהמת איום. גיריות-הדבש שגודלו בגני-חיות שונים גילו הסתגלות לחיי שבי והגיעו לגיל מכובד של 24 שנים. גירית-הדבש ממליטה בדרך כלל שני גורים. ההריון נמשך כששה חדשים, אך זמן מה איננו פעיל וקיימת כאן התופעה המכונה „עכוב אימפלנטציה“ — אחרי ההפרייה נותרת הביצית המופרית חפשייה ברחם זמן מה, ורק לאחר מכן היא נשתלת ברירית הרחם ומתחילה להתפתח לעובר. כך שבארץ נמשך ההריון בסך הכל 8—10 חדשים, אך במשך חדשי הקיץ אין הביצית נשתלת ברחם ואין התפתחות עוברית.